

KOCZISZKY GYÖRGY

ÉRTÉKREND ÉS KULTÚRA
A FENNTARTHATÓ
GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS
MÖGÖTT

*Az értékalapú közgazdaságtan
kiindulópontja, hogy az absztrakt
modellek világán kívül van
„jó” és „rossz” növekedés.*

A FEJEZETHEZ
TOVÁBBI ONLINE
HÁTTÉRANYAGOK
ÉRHETŐK EL

A főáramú közgazdaságtan a nemzetek jóllétének fundamentumát a gazdasági kibocsátás nagyságához és a növekedés üteméhez köti. Az elmúlt évtizedekben azonban egyre szélesebb körben és több szempontból is bírálják a gazdasági növekedés kritika nélküli, egyetlen makrogazdasági célként történő megfogalmazását. Ezért jogosan tehető fel a kérdés: **Van jó és rossz növekedés? Milyen szerepet játszik az értékrend és a kultúra a fenntartható és a fenntarthatatlan növekedés kialakulásában?** Milyen értékrend támogatja a 21. században a fenntartható gazdasági növekedést? A fenti kérdésekre a közgazdaságtan elméletének, empirikus tapasztalásainak, gazdaság- és kultúrtörténeti, etikai és gazdaságpolitikai összefüggéseinek vizsgálata alapján kísérünk meg választ adni.

1. A ROSSZ ÉS A JÓ NÖVEKEDÉS

A fenntarthatóság, azaz a jövőért viselt felelősség alapvetően értékrendi kérdés, amelynek középpontjában a közösségi érdek áll szemben a piaci autonómiába és mindenhatóságba vetett szemlélettel. A közgazdaságtan ui. nemcsak pozitív, hanem normatív tudomány, azaz vállalnia kell annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy a „világnak” milyennek kellene lennie. Ennek alapján érdemes újragondolni a társadalmi, környezeti, gazdasági és intézményi kérdéseket.

Az általunk vázolt modell a szakirodalom három (gazdaság, ökológia, szociális) pilléres konstrukciójától érdemben az **értékrend közép-pontba helyezésével** és a fenntartható intézményrendszer beépítésével (negyedik pillér) különbözik (23.1. ábra).

Az értékrend középpontba helyezésének indoka, hogy egy közösségnek a társadalomról, gazdaságról, az intézményrendszerről, az élő és élettelen környezetéről alkotott véleményében jelentős szerepet játszanak a történelmi, vallási és kulturális determinációk. Az értékrend határozza meg azokat a kritériumokat, amelyek alapján egy közösség állást foglal a társadalom és gazdaság, valamint az őt körülvevő környezet fenntarthatóságáról, ill. fenntarthatatlanságáról.

A társadalmak meghatározó jelentőségű, összetartó ereje az általánosan elfogadott konvencióvá vált értékrend, amelynek vannak állandó, generációkon átnyúló és változó elemei. Egy értékrend fenntarthatósága annak függvénye, hogy mennyire vannak jelen abban a tartós, évszázadok óta állandó, és mennyire a különböző izmusok, globális érdekcsoportok által generált elemek.

23.1. ábra: A fenntartható piacgazdaság modellje

Forrás: saját szerkesztés

23.2. ábra: A fenntartható piacgazdaság értékrendi elemei

Forrás: saját szerkesztés

MNB SZAKKÖNYV:
ETIKUS KÖZGAZDASÁGTAN

A második világháborút követően a liberalizmus térnyerésével lassan, de biztosan olyan értékrend nyert teret, amelyben súlyponti elem az önmegvalósítás, önkifejezés és a posztmodernitás túlhangsúlyozása, amelynek számos káros következménye nap mint nap tetten érhető. Ezt az értékrendet ma már számosan bírálják különböző szempontok alapján. „... Oly mértékben kitágult a kultúra fogalma, hogy szinte semmivé lett, még ha senki sem meri ezt ilyen világosan kimondani” (Vargas Llosa, 2014). Ezért mind az egyéneknek, mind pedig a közösségeknek talán a korábbinál is nagyobb szükségük van a nihilizmus helyett a lelki és erkölcsi támaszra, a bizonytalanságban stabil kapaszkodókra. Ilyen biztos pont a spiritualitás és a család, amely szoros kapcsolatban van az igazságossággal és a szociális érzékenységgel a tudás, a felelősségvállalás, a szubszidiaritás, a szolidaritás, a környezet tisztelete és a tisztesség (23.2. ábra).

A spiritualitás hatással van az ember gazdaságról alkotott képére, viselkedésére. A történelmi egyházak a XIX. század végétől rendszeresen állást foglalnak szociális kérdésekben és bírálják mind a piaci önszabályozást, mind pedig az állami beavatkozást. Botos Katalin a magyar nyelvű szakirodalomban hiánypótló munkájában jogosan állapítja meg, hogy: **„Az egyes országok, országcsoportok sikerességében a világvallások fontos szerepet töltenek be.”** (Botos, 2009)

A modern közgazdaságtan már születése pillanatától az önérdeket helyezte előtérbe avval a később nem igazolt feltevésével, hogy a „láthatatlan kéz” biztosítja majd a társadalom jólétét. A kulturális hagyományoktól való eltávolodás, az önmegvalósítás fontosságának hirdetése pedig nem egy esetben az alapvető etikai elvek megsértéséhez és az önmérséklet hiányához (egyfajta hedonizmushoz) vezet, aminek negatív következményeit nap mint nap tapasztaljuk. Közgazdaságtan-oktatásunk még mindig ezt a **homo oeconomicus** szemléletet veszi alapul, amikor a nyereség maximalizálását tűzi ki célul. Az emberek értékrendjének hatásait jórészt kizárja az árak és a mennyiség, a kereslet és a kínálat közötti összefüggések vizsgálata során. Ez a **főáramú közgazdaságtan azonban napjainkra egyértelmű korlátokba ütközött,** amelyekre nem tud saját fogalmain belül választ adni. A népességcsökkenés a fejlett országokban, az egyre ismétlődő pénzügyi válságok és az egész bolygóra fenyegetést jelentő környezet-szennyezés azt jelzi, hogy a közgazdaságtant új alapokra kell helyezni.

23.1. táblázat: Közgazdaságtani iskolák értékrendi eleme

Forrás: saját szerkesztés

ISKOLA FUNKCIÓ	KLASSZIKUS KÖZGAZDASÁGTAN	NEOKLASSZIKUS – ÚJ NEOKLASSZIKUS KÖZGAZDASÁGTAN	KEYNESI KÖZGAZDASÁGTAN	MONETARISTA KÖZGAZDASÁGTAN	ETIKUS KÖZGAZDASÁGTAN
ELOSZTÁS	ár piac gazdaság szereplői jól informáltak	piaci törvények és a hatékonyság, ill. hasznelviség alapján	az ármechanizmus szabályozza, hogy miből mennyit állítsanak elő	piaci hatékonyság verseny	méltányosság igazságosság környezettudatosság javak egyetemes rendelgetése
ÚJRAELOSZTÁS	ellenzik, mert gátolja a piaci folyamatokat; visszafogja a vagyon gyarapodását	hatékonyság és normaelviség	államnak keresletet kell teremténie	piaci hatékonyság dominál	szociális érzékenység térbeli igazságosság környezettudatosság szolidaritás és szubszidiaritás
INTÉZMÉNYI KOORDINÁCIÓ	gyenge állam	parciális jelentőségű	állami keresletteremtés	az állam „rossz gazda” minimális állami szerepvállalás pénz mennyisége jegybanki alapkamattal szabályozható	erős állam etikus állam jogszerű állam
PIACI KOORDINÁCIÓ	nincs rá szükség (laissez- faire), megzavarja a tökéletes egyensúlyt	piacnak egyensúlyteremtő képesége van verseny kínálatteremtés	keresletteremtés	szükséges rossz	az állami beavatkozásra szükség van

Az értékrend és kultúraalapú növekedésemélet a főáramú közgazdaságtani elmélet hiányosságait azzal kívánja orvosolni, hogy integrálja a közgazdasági gondolkodásba az értékrendet, az adott közösség fenntartható kulturális örökségét, az ökológiai elveket, és így egyesíti a kognitív szemléletet a társtudományok (etológia, filozófia stb.) eredményeivel. Ennek a megközelítésnek a fókuszában már nem egyetlen tényező a haszon, hanem az igazságos, a tisztességes és a fenntartható gazdasági, valós igények kielégítésére irányuló kibocsátás áll, szemben a politikai liberalizmust leképező neoklasszikus közgazdasági irányzatokkal, amelyek a racionális individuumban emberképét és a szabad piacot állítják a középpontba. Az etikus közgazdasági gondolkodás centrális eleme a **másokért is felelősséget vállaló közösségi magatartás, ami azonban nem zárja ki a gazdaságosságot, hatékonyságot és a versenyt.**

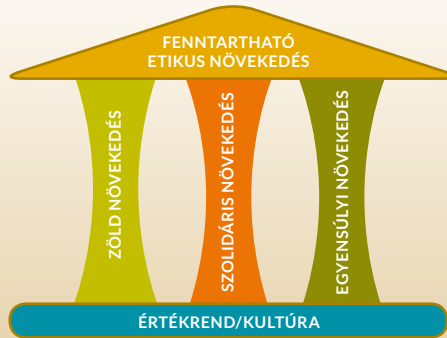
Az értékalapú közgazdaságtan kiindulópontja, hogy az absztrakt modellek világán kívül van „jó” és „rossz” növekedés. Azaz van olyan kibocsátásbővülés, ami összhangban áll a társadalom igényeivel (és a környezet lehetőségeivel) és olyan, amely ellene hat, egyes tevékenységek valós igényeket elégítenek ki, mások pedig a termelők-szolgáltatók által generált, indokolatlan igények teremtésére irányulnak. A túlhajszolt kereslet felesleges javak megszerzésére ösztönöz, ami újabb felesleges keresletet generál. (Pl. az alkoholfogyasztás növekedése, ill. az alkoholizmussal kapcsolatos problémák kezelése, az édességek túlfogyasztása és a növekvő számú cukorbeteg kezelésének igénye, Trebeck-Williams, 2019.)

Az etikus közgazdaságtan nem értéksemleges. Értékrendje, vilásképe több, mint az anyagi gyarapodás, a vagyon és a megtakarítás, az anyagi jólét. Nyilvánvaló, hogy a történelem során a társadalmak értékrendje, a gazdaságról, a gazdaság szereplőiről alkotott véleménye időről időre változik, a fenntartható társadalomnak azonban vannak állandó korok és izmusok felett álló értékei, mint a **család, a szolidaritás, a szubszidiaritás, a felelősség, az ember méltósága, az emberi élet tisztelete.**

Az integritás értelmében az etikai (igazságosság-méltányosság, tisztesség, fenntarthatóság, szolidaritás-társadalmi felelősségvállalás) és a gazdasági elvek egyenértékűek, egyenszilárdságúak. Az etikus növekedés olyan értékrenden alapul, amely egyidejűleg biztosítja a **zöld, a szociálisan érzékeny és az egyensúlyi növekedést.** E három tényező nem vagylagos, hanem kapcsolódik és kiegészíti egymást. Ebben az esetben a **leggyengébb elem határozza meg a növekedés sebezhető pontját, szűk keresztmetszetét.**

23.3. ábra: Az értékrend- és kultúraalapú gazdasági növekedés pillérei

Forrás: saját szerkesztés

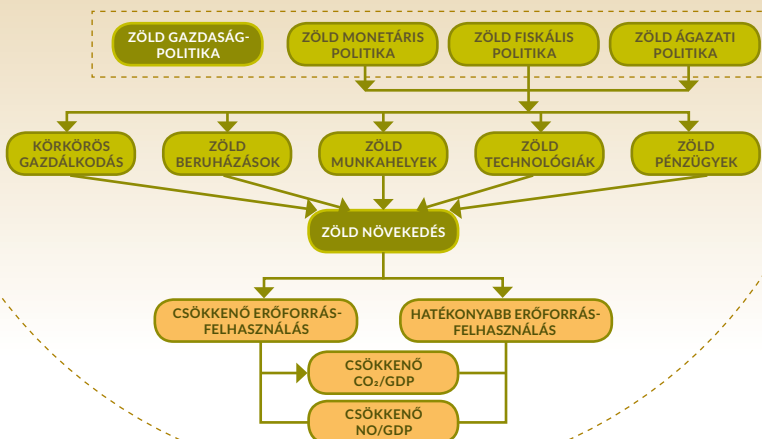
„Mint hogy minden városállamban egy bizonyos fajta közösséget ismerhetünk fel, s minden közösség nyilván valami közös megvalósítására alakult (mert hiszen az emberek mindent jónak látszó cél érdekében tesznek), világos, hogy noha mindezek valami jó elérésére törekszenek, a legfőbb jó elérésére elsősorban mégis az a legfelsőbbrendű közösség törekszik, amely a többi mind magában foglalja.” (Arisztotelész: Politika. Első könyv, p. 1.)

„Mert mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkében pedig kárt vall?” (Mt 16, 26)

„Ha bőségben is él valaki, életét akkor sem a vagyona tartja meg.” (Lk 12, 15 b)

23.4. ábra: Zöld növekedés hatáslánca

Forrás: saját szerkesztés

ZÖLD NÖVEKEDÉS: CSAK EGY FÖLDÜNK VAN

Az **etikus gazdasági növekedés zöld (karbonmentes) növekedés**, azaz a kibocsátás bővülése csökkenő és hatékonyabb erőforrás-felhasználás mellett megy végbe. Optimális esetben a gazdasági növekedés pályája elválik az energiefelhasználás és a károsanyag-kibocsátás pályájától. Azaz a gazdasági kibocsátás növekedési üteme nagyobb, mint az ökológiai lábnyom és a nem regenerálódó természeti erőforrások felhasználása. Abszolút elválás (zöld növekedés) esetében úgy nő a kibocsátás, hogy az ökológiai terhelés.

SZOLIDARITÁS: MIND EGY HAJÓBAN EVEZÜNK

Az értékrend és kultúraalapú növekedés – szemben a „tisztán” piaci eszközökkel biztosított gazdasági prosperitással – **a jövedelmi és a vagyoni egyenlőtlenségek tompítására, a társadalmi szolidaritás megteremtésére törekszik**. Támogatja egyrészt az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe került csoportokat, másrészt olyan értékrendi és kulturális hátteret biztosít, amelynek hatására a leszakadt, hátrányos helyzetű társadalmi csoportok maguk is tenni akarnak helyzetük jobbra fordulása érdekében.

A tisztán piaci rendszer működése a gyakorlatban állandó torzulásokat eredményez, nem biztosítja az alapvető közjavakhoz való igazságos hozzáférést. Ezeket a durva elosztási hibákat csak úgy lehet orvosolni, ha a gazdasági kibocsátás terhére bizonyos alapvető közjavakat és közszolgáltatásokat biztosítanak. Az empirikus vizsgálatok is azt támasztják alá, hogy azok az országok, **ahol a jövedelmi és a vagyoni egyenlőtlenségek drasztikusan nőnek, ott hosszabb távon a gazdasági növekedés és a recesszió utáni helyreállítás is lassabb** (Ostry et al. 2014).

Az értékrend és kultúraalapú gazdasági kibocsátás nem túlfeszített. Lehetőséget biztosít egyrészt korlátozott állami beavatkozásra (extern növekedés), de szervesen épít az önkontrollra és az intern növekedést biztosító helyi erőforrásokra.

Értékrendi kérdés, hogy kinek, minek a terhére alakul ki, válik fenntarthatóvá a gazdasági növekedés. **Egyensúlyhiány mellett nem képzelhető el tartós egyensúlyi növekedés**. Hibás tehát az egyensúlyt és a növekedést szembeállító szemlélet (Matolcsy, 2015).

ZÖLD NÖVEKEDÉS: CSAK EGY FÖLDÜNK VAN

Az **etikus gazdasági növekedés zöld (karbonmentes) növekedés**, azaz a kibocsátás bővülése csökkenő és hatékonyabb erőforrás-felhasználás mellett megy végbe. Optimális esetben a gazdasági növekedés pályája elválik az energiefelhasználás és a károsanyag-kibocsátás pályájától. Azaz a gazdasági kibocsátás növekedési üteme nagyobb, mint az ökológiai lábnyom és a nem regenerálódó természeti erőforrások felhasználása. Abszolút elválás (zöld növekedés) esetében úgy nő a kibocsátás, hogy az ökológiai terhelés.

SZOLIDARITÁS: MIND EGY HAJÓBAN EVEZÜNK

Az értékrend és kultúraalapú növekedés – szemben a „tisztán” piaci eszközökkel biztosított gazdasági prosperitással – **a jövedelmi és a vagyoni egyenlőtlenségek tompítására, a társadalmi szolidaritás megteremtésére törekszik**. Támogatja egyrészt az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe került csoportokat, másrészt olyan értékrendi és kulturális hátteret biztosít, amelynek hatására a leszakadt, hátrányos helyzetű társadalmi csoportok maguk is tenni akarnak helyzetük jobbra fordulása érdekében.

A tisztán piaci rendszer működése a gyakorlatban állandó torzulásokat eredményez, nem biztosítja az alapvető közjavakhoz való igazságos hozzáférést. Ezeket a durva elosztási hibákat csak úgy lehet orvosolni, ha a gazdasági kibocsátás terhére bizonyos alapvető közjavakat és közszolgáltatásokat biztosítanak. Az empirikus vizsgálatok is azt támasztják alá, hogy azok az országok, **ahol a jövedelmi és a vagyoni egyenlőtlenségek drasztikusan nőnek, ott hosszabb távon a gazdasági növekedés és a recesszió utáni helyreállítás is lassabb** (Ostry et al. 2014).

Az értékrend és kultúraalapú gazdasági kibocsátás nem túlfeszített. Lehetőséget biztosít egyrészt korlátozott állami beavatkozásra (extern növekedés), de szervesen épít az önkontrollra és az intern növekedést biztosító helyi erőforrásokra.

Értékrendi kérdés, hogy kinek, minek a terhére alakul ki, válik fenntarthatóvá a gazdasági növekedés. **Egyensúlyhiány mellett nem képzelhető el tartós egyensúlyi növekedés**. Hibás tehát az egyensúlyt és a növekedést szembeállító szemlélet (Matolcsy, 2015).

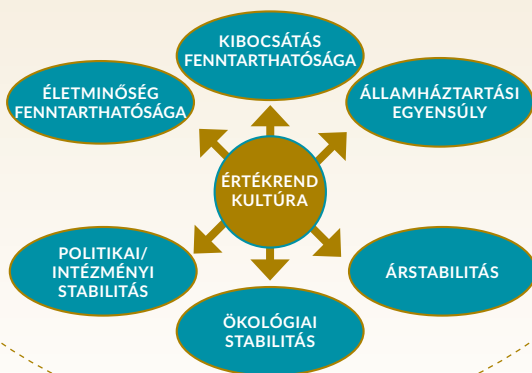
23.5. ábra: Szolidaritás, társadalmi felelősségvállalás hiátusainak hatása a gazdasági kibocsátásra

Forrás: saját szerkesztés

23.6. ábra: Egyensúlyi növekedés feltételei

Forrás: saját szerkesztés

AZ MNB TÁRSADALMI
FELELŐSSÉGVÁLLALÁSI
STRATÉGIÁJA

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Botos, K. (2009): Keresztény gazdaság – Globális piacgazdaság.** Kairosz Kiadó, Budapest.
- Erdős, T. (2003): Fenntartható gazdasági növekedés.** Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Matolcsy, Gy. (2015): Egyensúly és növekedés. Konszolidáció és stabilizáció Magyarországon 2010–2014.** Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- Ostry, J. D.–Berg, A.–Tsangarides, G. (2014): Redistribution, Inequality, and Growth.** IMF Staff Discussion Note 14/02. IMF. Washington.
- Trebeck, K.–Williams, J. (2019): A megérkezés gazdaságtana. Gondolatok egy felnőtt gazdaságról.** Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest.
- Vargas, Llosa, M. (2014): A látványcivilizáció.** Európa Könyvkiadó, Budapest.